

پوهنتون سلام

پوهنځی شرعیات و قانون

پروگرام ماستری فقه و قانون

جمهوری اسلامی افغانستان

وزارت تحصیلات عالی

ریاست پوهنتون های خصوصی

میراث ذوی الفروض وعصبات درپرتو فقه حنفی وقانون مدنی افغانستان

(رساله ماستری)

محصل: عبدالولی "واقف"
استاد رهنما: پوهنمل وزیرمحمد "سعیدی"

سال ۱۳۹۸ هـ - ۱۴۴۱

پوهنتون سلام

پوهنځی شرعیات و قانون

پروگرام ماستری فقه و قانون

جمهوری اسلامی افغانستان

وزارت تحصیلات عالی

ریاست پوهنتون های خصوصی

میراث ذوی الفروض و عصبیات در پرتو فقه حنفی و قانون مدنی افغانستان

(رساله ماستری)

محصل: عبدالولی "واقف"

استاد رهنما: پوهنمل وزیر محمد "سعیدی"

سال ۱۳۹۸ هـ - ۱۴۴۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پوهنتون سلام

پوهنځی شرعیات و قانون

دپپارتمنت فقه و قانون

بورد ماستری

تصدیق نامه

محترم عبدالولی ولد عبدالحکیم ID: 97-455-SH-MSF محصل دور ششم فقه و قانون که رساله ماستری خویش را زیر عنوان: میراث ذوی الفروض و عصابات در پرتو فقه حنفی و قانون مدنی افغانستان به روز نهمین تاریخ ۱۳۹۰/۱/۱۹ هـ ش موفقانه دفاع نمود، و به اساس بررسی هیات تحکیم مستحق ۸۸ (نمره به عدد) هشتاد و هشت (نمره به حروف) گردید، موفقیت شان را از الله متعال خواهانیم.

اعضای هیات تحکیم:

نمبره	نام استاد	عضویت	امضاء
۱	دکتور رفیع الله عطاء	عضو هیات	
۲	دکتور مومن حلیمی	عضو هیات	
۳	استاد وزیر محمد سعیدی	استاد رهنما و رئیس جلسه	

..... معاون علمی

..... آمر بورد ماستری

خلاصه بحث

روش این تحقیق توصیفی تحلیلی و هدف اساسی آن مقایسه فقه حنفی و قانون مدنی در باره میراث ذوی الفروض و عصابات است. بحث ارث در فقه حنفی و قانون مدنی افغانستان یکی از مسائل مهم و اساسی است. به خصوص بحث سهم ذوی الفروض و عصابات که ستون فقرات ارث را تشکیل می‌دهند. ارث ذوی الفروض که مشتمل بر تقسیم ترکه، رد، عول و امثال آنهاست، با مقارنه فقه حنفی با قانون مدنی افغانستان، در این اثر مورد بحث قرار گرفته است. بحث عصابات نیز که مشتمل بر مفهوم لغوی و اصطلاحی عصبه، انواع عصابات، شرایط ارث عصابات، با مقارنه قانون مدنی افغانستان با فقه حنفی، از توجه جدی نگارنده برخوردار بوده است. از نظر تاریخی، بحث ارث در عمق تاریخ بشر قرار داشته و انسان‌ها همواره به انواع مختلفی به آن باور داشته و پایبند بوده‌اند. بعد از ظهور اسلام، به خصوص بعد از هجرت، احکام میراث به طور متفاوت و دقیق تر از گذشته مورد توجه قرار گرفته و تعدی و بی‌عدالتی‌های گذشته بر داشته شده و اسلام مسیر جدید و تازه‌ی را برای انسان در مورد ارث مطرح کرد.

ذوی الفروض و یا اصحاب سهام عبارت از اشخاصی است که حصه و سهم آنان در قرآن کریم، تعیین شده باشد. عصابات به اشخاصی اطلاق می‌شود که سهم آنان مشخص نباشد و مابقی سهم ذوی الفروض را مستحق می‌گردند. ذوی الفروض در قرآن کریم دوازده نفر می‌باشد که عبارت اند از: زن، شوهر، پدر، جد و جده، مادر، برادران و خواهران اخیافی، خواهر اعیانی و علاتی، دختر، دختر پسر. اما عصابات عبارت از: عصبه بنفسه؛ مانند: پدران، پسران، برادران و کاکاها. عصبه بغیره؛ مانند: دختر، دختر پسر برادران خود عصبه شوند و عصبه مع غیره؛ مانند: خواهر که با دختران و دختران پسر عصبه شوند.

در بحث عصابات قانون مدنی با فقه حنفی مطابقت دارد و در تمامی موارد؛ مانند: تقسیم عصبه به عصبه سببی و نسبی و تقسیم عصبه نسبی به عصبه بنفسه، عصبه مع غیره و عصبه بغیره، از فقه حنفی پیروی کرده است و همین‌گونه در تقسیم ترکه در بین عصابات نیز از فقه حنفی امتثال نموده است. قانون مدنی افغانستان با این‌که پیرو فقه حنفی می‌باشد، در بعض مسائل بسیار عمده و اساسی میراث با فقه حنفی مخالف بوده و از مذاهب دیگر؛ مانند: مذهب مالکی و حنبلی، پیروی کرده است. چنان‌که در بحث موانع ارث، قانون مدنی با فقه حنفی، مخالفت کرده است، به طور مثال؛ در بحث قتل، فقه حنفی قتلی را که موجب قصاص و یادیت باشد مانع ارث می‌داند. اما سه نوع بعدی (شبه عمدی، خطا، جاری در مجرای خطا) موجب كفاره و دیت اند و مانع ارث میشوند، نه مانع قصاص (1) اما قانون مدنی تنها قتل عمدی را مانع ارث می‌پندارد. قانون مدنی در بحث اختلاف‌دار نیز با فقه حنفی، همخوانی زیاد

1. سراج الدین بن عبدالرشید، سجاوندی. (1353) سرجی. کویته: مکتبه قاسمیه. ص 5.

ندارد؛ چون فقه حنفی اختلاف دار را یکی از موانع ارث پنداشته است، اما قانون مدنی اختلاف دار را مانع ارث نمی‌داند، مگر این‌که دولت و قانون یک کشور، تصمیم بر مانع بودن آن گرفته باشد. فقه حنفی و قانون مدنی در بحث تقسیم ترکه در موارد ذیل با همدیگر متفاوت می‌باشند:

اول: قانون مدنی افغانستان حقوق را از جمله ترکه محسوب کرده و باور دارد که حقوق میت نیز به ارث برده می‌شوند، در حالیکه فقه حنفی، حقوقی را قابل ارث می‌داند که با اموال و عینی دیگری متصل باشند؛ مانند: حق مرور و حق مسیل. اما مطلق حقوق را قابل ارث نمی‌داند.

دوم: در قانون مدنی، دیون نیز به طور مطلق ذکر شده است؛ چه حق الله باشد و یا حق العباد، در حالی‌که در فقه حنفی تنها دیون بندگان لازم‌الاداء است و حقوق الله را بعد از وفات شخص لازم‌الاداء نمی‌داند.

در بحث مقاسمة الجد نیز قانون مدنی از نظر امام ابوحنیفه (8) پیروی نکرده و مذهب جمهور را انتخاب کرده است و جد را به منزله‌ی یک برادر پنداشته است. همین‌گونه در مسئله وصیت و اجبه نیز قانون مدنی تابع فقه حنفی نیست، بلکه بر اساس مصلحت و تأمین عدالت و نظریه بعض علماء؛ مانند: ابن حزم و ... در مورد فرزندان اولاد میتی که قبل از پدر او فوت نموده باشد، آنان را مستحق ارث می‌داند. در حالی‌که آنان در فقه حنفی از میراث محجوب می‌باشند و وصیت در نزد جمهور علماء یک امر اختیاری و غیر لازمی است.

ارث دارای آثار اجتماعی، اقتصادی و ... می‌باشد که در قرآن کریم و احادیث رسول گرامی اسلام (ؐ) به آنها به طور واضح دستور داده شده است. از همین جهت، قواعد مربوط به ارث باعث تأمین عدالت، جلوگیری از فقر، جلوگیری از جدال‌های مهلک در بین ورثه، و ... می‌گردد.

کلیدواژه‌ها: ارث، قانون مدنی، فقه حنفی، ترکه، ذوی الفروض، عصبیات و وصیت واجبه.

فهرست مطالب

صفحات

عناوین

مقدمه

الف: طرح مسئله تحقیق..... Error! Bookmark not defined.

ب: سؤالات تحقیق..... Error! Bookmark not defined.

ج: هدف و منظور تحقیق..... Error! Bookmark not defined.

د: اهمیت و ضرورت انجام تحقیق Error! Bookmark not defined.

ه: پیشینه و ضرورت تحقیق..... Error! Bookmark not defined.

فصل اول مفاهیم و کلیات

مبحث اول: مفاهیم کلی و اهمیت علم میراث و تاریخ و فلسفه علم میراث Error! Bookmark not defined.

مطلب اول: مفهوم میراث..... Error! Bookmark not defined.

الف: مفهوم میراث:..... Error! Bookmark not defined.

ب. مفهوم میراث در قانون مدنی افغانستان:..... Error! Bookmark not defined.
مبحث دوم: سیر تاریخی و فلسفه
ارث.....

ERROR

! BOOKMARK NOT DEFINED.

مطلب اول: تاریخ ارث..... Error! Bookmark not defined.

الف: تاریخ میراث در جوامع غربی..... Error! Bookmark not defined.

۱. میراث در یونان..... Error! Bookmark not defined.

۲. میراث در روم..... Error! Bookmark not defined.

۵. میراث در آلمان..... Error! Bookmark not defined.

ب: ارث در اسلام..... Error! Bookmark not defined.

مطلب دوم: فلسفه میراث..... Error! Bookmark not defined.

الف: فلسفه اقتصادی میراث..... Error! Bookmark not defined.

ب: فلسفه ژنتیکی و طبی میراث..... Error! Bookmark not defined.

ج: فلسفه علمی و شباهت ظاهری میراث..... Error! Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined..... مبحث سوم: مفاهیم فرعی
Error! Bookmark not defined..... مطلب اول: ارکان ارث

Error! Bookmark not defined..... مطلب دوم: موجبات ارث
Error! Bookmark not defined..... الف: موجبات ارث در فقه
Error! Bookmark not defined..... ب: موجبات ارث در قانون مدنی:
Error! Bookmark not defined..... مطلب سوم: شرائط ارث
Error! Bookmark not defined..... الف: موانع ارث در فقه حنفی:
Error! Bookmark not defined..... ب: موانع ارث در قانون مدنی افغانستان:

Error! Bookmark not defined..... مبحث چهارم: ترکه

Error! Bookmark not defined..... مطلب اول: تعریف ترکه
Error! Bookmark not defined..... الف: مفهوم ترکه:
Error! Bookmark not defined..... ب: نظریات مذاهب در مورد ماهیت ترکه:
Error! Bookmark not defined..... مطلب دوم: حقوق و متعلق به ترکه
Error! Bookmark not defined..... ج: حقوق مربوط به ترکه:
Error! Bookmark not defined..... مطلب سوم: ترتیب مستحقین ترکه

فصل دوم

میراث ذوی الفروض در فقه حنفی و قانون مدنی افغانستان

Error! Bookmark not defined..... مبحث اول: میراث ذوی الفروض در فقه حنفی
Error! Bookmark not defined..... الف: مفهوم ذوی الفروض:
Error! Bookmark not defined..... مطلب اول: انواع ذوی الفروض در فقه حنفی
Error! Bookmark not defined..... الف: ذوی الفروض مذکر و ذوی الفروض مؤنث
Error! Bookmark not defined..... ب: ذوی الفروض محض و ذوی الفروض عصبه
Error! Bookmark not defined..... ج: انواع ذوی الفروض بر معیار کاهش و افزایش سهم آنان

d
e
f
i
n
e
d
.

Error! Bookmark not defined..... مطلب دوم: سهام ذوی الفروض در فقه
Error! Bookmark not defined..... الف: احوال میراث ذوی الفروض مذکر
Error! Bookmark not defined..... ب: ذوی الفروض مؤنث
Error! Bookmark not defined..... مطلب سوم: رد بر ذوی الفروض
Error! Bookmark not defined..... الف: مفهوم رد
Error! Bookmark not defined..... ب: شرائط رد در فقه حنفی و قانون مدنی افغانستان
Error! Bookmark not defined..... ج: اقوال علما در مورد رد بر ذوی الفروض
Error! Bookmark not defined..... د: رد در قانون مدنی افغانستان:
Error! Bookmark not defined..... مطلب چهارم: عول
Error! Bookmark not defined..... الف: مفهوم عول

Error! Bookmark not defined.....:ب: تاریخچه مسأله عول:

Error! Bookmark not defined.....مبحث دوم: ذوی الفروض در قانون مدنی افغانستان

Error! Bookmark not defined..مطلب اول: انواع ذوی الفروض در قانون مدنی افغانستان

Error! Bookmark not defined...مطلب دوم: سهام ذوی الفروض در قانون مدنی افغانستان

فصل سوم
میراث عصابات در فقه حنفی و قانون مدنی افغانستان و آثار میراث

Error! Bookmark not defined...... مبحث اول: عصابات در فقه حنفی
Error! Bookmark not defined...... الف: مفهوم عصبه
Error! Bookmark not defined...... مطلب اول: دلیل سهم عصابات در فقه حنفی
Error! Bookmark not defined...... الف: آیات
Error! Bookmark not defined...... ج: دلیل عقلی
Error! Bookmark not defined...... مطلب دوم: انواع عصابات
Error! Bookmark not defined...... الف: عصابات ذکور
Error! Bookmark not defined...... ب: عصابات اناث
Error! Bookmark not defined...... مطلب سوم: عصبه در عهد جاهلیت

Error! Bookmark not defined...... مبحث دوم: عصابات در قانون مدنی افغانستان
Error! Bookmark not defined...... مطلب اول: انواع عصبه در قانون مدنی افغانستان
Error! Bookmark not defined...... مطلب دوم: شرائط ارث عصابات در قانون مدنی افغانستان

d
e
f
i
n
e
d
.

Error! Bookmark not defined...... مطلب سوم: ترجیح میان عصابات در صورت تعدد
Error! Bookmark not defined...... مبحث سوم: وصیت واجبه در فقه و قانون مدنی افغانستان
Error! Bookmark not defined...... مطلب اول: وصیت واجبه در فقه
Error! Bookmark not defined...... الف: مفهوم وصیت
Error! Bookmark not defined...... ب: مفهوم وصیت واجبه
Error! Bookmark not defined...... ج: مختصر دیدگاه فقها در مورد وصیت واجبه
Error! Bookmark not defined...... مطلب دوم: وصیت واجبه در قانون مدنی افغانستان
Error! Bookmark not defined...... الف: مفهوم وصیت واجبه در قانون مدنی افغانستان
Error! Bookmark not defined...... ب: مبنای وصیت واجبه
Error! Bookmark not defined...... ج: شرائط وصیت واجبه
Error! Bookmark not defined...... د: رتبه وصیت واجبه و مقدار آن
Error! Bookmark not defined...... ه: کسانی وصیت برای آنان واجب است

Error! Bookmark not defined...... مبحث چهارم: آثار ارث در فقه و قانون مدنی افغانستان
Error! Bookmark not defined...... مطلب اول: آثار ارث در فقه
Error! Bookmark not defined...... مطلب دوم: آثار ارث در قانون مدنی
Error! Bookmark not defined...... مطلب سوم: تقاعد از دیدگاه قانون مدنی
Error! Bookmark not defined...... الف: هدف حقوق تقاعدی
Error! Bookmark not defined...... ب: تقسیم حقوق تقاعدی

مطلب چهارم: مرور زمان.....**Error! Bookmark not defined.**

الف:تعریف مرور زمان لغتاً و اصطلاحاً.....**Error! Bookmark not defined.**

ب:مرور زمان درمذهب احناف.....**Error! Bookmark not defined.**

ت: مرور زمان در قانون مدنی افغانستان:.....**Error! Bookmark not defined.**

ج:حیازت به مرور زمان:.....**Error! Bookmark not defined.**

ه: شرائط مرور زمان.....**Error! Bookmark not defined.**

نتیجه و مناقشه:.....6

پیشنهادات.....8

فهرست آیات های قرآنی.....**Error! Bookmark not defined.**

فهرست احادیث نبوی صلی الله علیه
وسلم.....

ERROR

! BOOKMARK NOT DEFINED.

فهرست

.....إعلام.

ERROR

! BOOKMARK NOT DEFINED.

9

.....منابع

نتیجه و مناقشه:

از آنچه که تا کنون بیان شد نتایج ذیل به دست می‌آید:

1. در بحث مفهوم ارث و بسیاری از مسائل دیگری آن فقه حنفی و قانون مدنی افغانستان با همدیگر هم‌آهنگ می‌باشند و کدام تفاوت خاصی در بین آنها وجود ندارد؛ چون قانون مدنی افغانستان در اصل تابع فقه حنفی می‌باشد و منبع اولی آن فقه پنداشته شده است.

2. فقه حنفی و قانون مدنی در اسباب ارث در یک مورد با همدیگر اختلاف دارند. او اینکه در فقه حنفی و لاء یکی از اسباب ارث پنداشته شده است، اما در قانون مدنی و لاء به عنوان سبب مطرح نشده است؛ چون قانون مدنی خواسته است تا با عدم و لاء نشان دهد که در جهان کنونی مسئله و احکام که بر و لاء استوار می‌باشد چندان مورد بحث نیست و از ذهن انسان کنونی ساقط شده است. در دو مورد دیگر که عبارت از نکاح و قرابت است با هم مشترک می‌باشند. مسأله بیت‌المال در فقه حنفی به عنوان جهت ارث پذیرفته نشده و در قانون مدنی به عنوان سبب ارث مطرح نگردیده است، مگر این‌که ذوی الفروض، عصبه و ذوی الارحام وجود نداشته باشد.

3. در بحث موانع ارث قانون مدنی افغانستان با فقه حنفی در چند مورد خاص با همدیگر اختلاف دارند:
اول اختلاف قانون مدنی و فقه حنفی در قتل: فقه حنفی قتل‌های را مانع ارث می‌داند که مجازات و کفاره در آنها در نظر گرفته شده باشد و قانون مدنی تنها قتل عمدی را مانع ارث پنداشته است. از طرف دیگر، قانون مدنی شاهد که موجب اعدام فرد دیگری گردد و همین‌گونه شریک در قتل را نیز از موانع ارث پنداشته است. اما در این دو مورد فقه چندان صراحت ندارد.

دوم: اختلاف دار: فقه حنفی اختلاف دار را مانع ارث می‌پندارد، اما در قانون مدنی اختلاف‌دار مورد توجه قرار نگرفته است، مگر در جای که قانون‌گذار یک کشور به آن تصریح کرده باشد. البته با در نظر داشت ماده 130 قانون اساسی افغانستان و بند 2 ماده اول قانون مدنی در موارد که قانون صراحت ندارد می‌توان به فقه مراجعه کرد. در میراث نیز چنین وضعیت وجود دارد که گاه می‌توان احکام که در باره‌ی آنها حکم صریح قانون وجود نداشته باشد به فقه مراجعه گردد. از همین جهت می‌توان در مباحث ارث نیز در جای که قانون مدنی صراحت نداشته باشد به فقه مراجعه شود و احکام فقه تطبیق گردد.

فقه حنفی و قانون مدنی در بحث تقسیم ترکه در موارد ذیل با همدیگر متفاوت می‌باشند:

اول: قانون مدنی افغانستان حقوق را از جمله ترکه محسوب کرده و باور دارد که حقوق میت نیز به ارث برده می شوند، در حالیکه فقه حنفی حقوقی را قابل ارث می داند که با اموال و عینی دیگری متصل باشند؛ مانند: حق المرور و حق مسیل. اما مطلق حقوق را قابل ارث نمی داند.

دوم: در قانون مدنی دیون نیز به طور مطلق ذکر شده است؛ چه حق الله باشد و یا حق العباد، در حالیکه در فقه حنفی تنها دیون بندگان لازم الاداست و حقوق الله را بعد از وفات شخص لازم الادا نمی داند.

سوم: قانون مدنی افغانستان در بحث مقاسمة الجد از قول امام ابو حنیفه (8) و مذهب مفتی به آن عدول کرده و به مذهب جمهور عمل کرده است؛ چون مصلحت تقضا می کند که تا حد ممکن هیچ یک وارث از میراث محجوب نگردد.

4. در مورد تقسیم میراث در بین عصابات قانون مدنی با فقه هیچ تفاوت ندارد و در تمامی موارد آنچه را فقه عنوان کرده است عین همان مسئله را طرح و در خود جای داده است.

5. در بحث وصیت واجبه که هم به عصابات و هم به ذوی الفروض به نحوی در ارتباط است، قانون مدنی و فقه حنفی اختلاف دارند؛ چون قانون مدنی افغانستان وصیت واجبه را به عنوان یک حکم قانونی مطرح کرده است در حالی که فقه حنفی و وصیت واجبه را نپذیرفته و به آن باور مند نیست. از همین جهت افراد که لازم از طریق وصیت واجبه ارث بگیرند در فقه حنفی از ارث محروم می باشند.

6. ارث دارای آثار اقتصادی، اجتماعی می باشد که اگر در یک جامعه نظام بر پا نباشد در حقیقت یک بخش عمده از مشکلات به وجود خواهد آمد. یکی از ابعاد نظام اسلامی بر نظام سوسیالیستی همین ارث است که اقتصاد را به دوران می اندازد.

7. رد بر زوجین در قانون مدنی ماده 2042 فقره دوم ق. م تصریح می نماید که (اگر یکی از عصبه نسبی یا یکی از ذوی الفروض یا ذوی الارحام موجود نباشد، باقی مانده متروکه به یکی از زوجین رد می گردد) در فقه حنفی زوجین از جمله ذوی الفروض سببی اند و رابطه ازدواج آنها بامرگ خاتمه می یابد، در حالی که رابطه ذوی الفروض نسبی با مرگ خاتمه پیدا نمی کند.

پیشنهادات

هر بحث و مناقشه برای حل یک معضل است و برای بهتر حل شدن مشکلات لازم است که پیشنهادات و طرح‌های وجود داشته باشد. از همین جهت نویسنده پیشنهادات ذیل را ارایه می‌نماید.

1. قانون مدنی افغانستان نیازمند یک سری اصلاحات و تعدیلات است که باید در زمان مناسب به آنها پرداخته شود. در قانون مدنی باید بعض مفاهیم و اصطلاحات به تعریف گرفته شود؛ مانند تعریف میراث و ارث که قانون مدنی فعلی به آن نپرداخته است.
2. نهادهای علمی و اکادمیک باید روی مباحث قانون مدنی سمینارها برگزار نمایند و مسائل مبهم و پیچیده آن را واضح سازند و مشکلات و معضلات آن را به مراجع مربوطه برای تعدیل ارایه نمایند
3. قانون مدنی افغانستان در بعض مسائل که با فقه حنفی در مخالفت است باید دقت شود که اگر مسائل مربوط به فقه قوی است و به مصلحت مردم و جامعه است باید به آن عمل گردد.
4. ارث یک مسئله بسیار با اهمیت است و باید به آن با دید این زمانی نگاه کرد و در مورد آن تحقیقات دقیق تر انجام یابد
5. نظریات مذاهب دیگر غیر از مذهب حنفی نیز باید در قانون مدنی بررسی گردد.

منابع

قرآن كريم

1. ابن اثير، مبارك بن محمد؛ النهاية في غريب الحديث والأثر. بيروت، المكتبة العلمية 1399ق.
2. ابن السعدي، عبد الرحمن بن ناصر، تيسير الكريم الرحمن في تفسير كلام، ناشر: مؤسسة الرسالة، ط1، 1420هـ ق
3. ابن المنذر، محمد بن إبراهيم ، الإجماع، ناشر: دار المسلم للنشر والتوزيع، 1425هـ ق.
4. ابن أنس، مالك، الموطأ، مؤسسة زايد بن سلطان آل نهيان، 1425هـ - 2004م.
5. ابن تيمية، عبد السلام بن عبد الله الحراني، المحرر في الفقه على مذهب الإمام أحمد بن حنبل، ناشر: مكتبة المعارف، الرياض، 1404هـ ق.
6. ابن ضويان، إبراهيم بن محمد بن سالم، منار السبيل في شرح الدليل، ناشر: المكتب الإسلامي، ج7، 1409هـ ق
7. ابن عابدين، الدر المختار، ناشر دار الفكر 1386هـ ق .
8. ابن عابدين، محمد امين، حاشية رد المختار على الدر المختار، الناشر دار الفكر، بيروت، 1421هـ 2000م.
9. ابن عبد البر، الاستذكار، ناشر: دار الكتب العلمية بيروت، 1421 - 2000.
10. ابن عبد البر، الكافي في فقه أهل المدينة، ناشر: مكتبة الرياض الحديثة، الرياض، المملكة العربية السعودية 1400هـ ق.
11. ابن فارس، أحمد، مقاييس اللغة، ناشر : اتحاد الكتاب العرب، 1423 هـ 2002 م .
12. ابن قدامة، عبد الله بن أحمد، المغني، ناشر: دار الفكر بيروت، 1405.
13. ابن قدامة، عبد الله بن أحمد، عمدة الفقه ناشر: المكتبة العصرية الطبعة: 1425هـ - 2004م
14. ابن كثير، إسماعيل بن عمر؛ البداية والنهاية. دار إحياء التراث العربي، 1408ق.
15. ابن محمد اللاحم، عبد الكريم، الفرائض، ناشر: وزارة الشؤون الإسلامية والأوقاف والدعوة والإرشاد - المملكة العربية السعودية، 1421هـ ق.
16. ابن منظور، محمد بن مكرم، لسان العرب. بيروت، دار صادر، ب، ت.
17. ابن نجيم، زين الدين الحنفي، البحر الرائق شرح كنز الدقائق، ناشر: دار المعرفة، ب، ت.
18. ابن نجيم، زين العابدين بن إبراهيم؛ الأشباه والنظائر. بيروت، دار الكتب العلمية، 1400ق.
19. أبو الحسن المالكي، كفاية الطالب الرباني لرسالة أبي زيد القيرواني، ناشر: دار الفكر، 1412

20. أبو الحسن الماوردي، كتاب الحاوي الكبير، ناشر: دار الفكر، بيروت، ب، ت.
21. أبو الحسن علي بن الحسين بن محمد السعدي، النتف في الفتاوى، ناشر دار الفرقان، 1404هـ، ج2، ص830.
22. أبو الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير، تفسير القرآن العظيم، ناشر: دار طيبة للنشر والتوزيع، ج2، 1420هـ ق.
23. أبو الفرج عبد الرحمن بن أحمد بن رجب، جامع العلوم والحكم، ناشر: دار المعرفة - بيروت، 1408هـ، ق.
24. أبو جيب، سعدي؛ القاموس الفقهي. دمشق، دار الفكر ج2، 1988م.
25. أبو داود، سليمان بن الأشعث؛ سنن أبو داود. بيروت، دار الكتاب العربي، ب، ت.
26. أبو يعلى، أحمد بن علي بن المثنى، مسند أبي يعلى، ناشر: دار المأمون للتراث، دمشق، 1404.
27. أبي الحسن، علاء الدين؛ التحبير شرح التحرير. الرياض، مكتبة الرشد 1421ق.
28. أحمد بن إسماعيل؛ نظرة تاريخية في حدوث المذاهب الفقهية الأربعة. بيروت، دار القادري، ج1، 1990م.
29. أحمد بن شعيب أبو عبد الرحمن النسائي، سنن النسائي، ناشر: دار الكتب العلمية - بيروت ط1، 1411، هـ ق.
30. أحمد بن علي القفشندي؛ صبح الأعشى في صناعة الإنشا (دمشق، دار الفكر، ج1، 1987م) ج14، ص15.
31. الأشعث، عبد الله بن سليمان؛ قصيدة ابن أبي داود. الرياض، دار طيبة، ج1، 1408ق.
32. الأشقر، عمر سليمان؛ تاريخ الفقه الإسلامي. اردن، دار النفايس، 1413ق.
33. الأعظمي، ضياء الرحمن، المنة الكبرى شرح وتخريج السنن الصغرى، ناشر مكتبة الرشد، 1422هـ - 2001م،
34. الأنصاري، زكريا، فتح الوهاب شرح منهج الطلاب، ناشر دار الفكر، بيروت، ب، ت.
35. الأنصاري، محمد بن علي بن أحمد بن حديدة؛ المصباح المضي. عالم الكتب 1405ق.
36. بآبي حيان، محمد بن يوسف، تفسير البحر المحيط، ناشر: دار الكتب العلمية، لبنان، بيروت 1422هـ 2001م
37. البارودي، سعود بن عبد العالي؛ الموسوعة الجنائية الإسلامية المقارنة. سعودى، مكتبة الرياض، ج2، 1427ق.
38. البانى، محمد ناصر الدين، إرواء الغليل في تخريج أحاديث منار السبيل، ناشر: المكتبة الإسلامية، بيروت، هـ، 1405ق
39. بحارى، محب الله؛ مسلم الثبوت. باكستان كويته، حافظ كتب خانه، ب، ت.
40. بخاري، محمد بن إسماعيل أبو عبدالله، الجامع الصحيح المختصر، ناشر: دار ابن كثير، بيروت، ج3، 1407.
41. بزدوي، علي بن محمد؛ كنز الوصول الى معرفة الأصول. كراچى، مطبعة جاويد بريس، ب، ت.
42. البغوي، أبو محمد الحسين بن مسعود، معالم التنزيل، ناشر: دار طيبة للنشر والتوزيع، 1417 هـ ق.

43. البهوتي، منصور بن يونس بن إدريس، شرح منتهى الإرادات المسمى دقائق أولي النهى لشرح المنتهى، ناشر: عالم الكتب بيروت، 1996م
44. البيهقي، أبو بكر أحمد بن الحسين بن علي؛ سنن الكبرى. حيدر آباد، مجلس دائرة المعارف، ج1، 1344ق.
45. البيهقي، أبو بكر، السنن الكبرى ، ناشر: مجلس دائرة المعارف النظامية الكائنة في الهند ببلدة حيدر آباد، 1344.
46. البيهقي، ابوبكر؛ الآداب للبيهقي. www.alsunnah.com
47. الترمذي، محمد بن عيسى، الجامع الصحيح سنن الترمذي، ناشر: دار إحياء التراث العربي بيروت، ب، ت.
48. التفتازاني، سعد الدين مسعود بن عمر؛ شرح المقاصد. باكستان، دار المعارف النعمانية، 1401ق.
49. تورات، سفرپيدائش، برگرفته شده از كتاب خانه نورلايب: www.noorlib.ir
50. جرادة، نضال جمال، الوصية على مذهب الإمام أبي حنيفة النعمان، ned-pal@hotmail.com
51. جرجاني، سيد شريف، التعريفات، ناشر: انتشارات مطبعة خيره جماليه 1306هـ ق،
52. الجصاص، أحمد بن علي الرازي ابوبكر؛ أحكام القرآن. بيروت، دار إحياء التراث العربي، 1405ق.
53. الحجاوي، شرف الدين موسى، الإقناع في فقه الإمام أحمد بن حنبل، ناشر: دار المعرفة بيروت، ب، ت.
54. الحجاوي، شرف الدين موسى، زاد المستقنع في اختصار المقنع، ناشر: دار الوطن للنشر الرياض، ب، ت.
55. الحصكفي، علاء الدين؛ الدر المختار. بيروت، دار الفكر 1386ق.
56. الحلبي، علي بن برهان الدين؛ السيرة الحلبية. بيروت، دار المعرفة 1400ق.
57. الحنفي، إبراهيم بن أبي اليمن محمد، لسان الحكام في معرفة الأحكام، ناشر: البابي الحلبي، 1393هـ ق
58. حيدر، علي؛ درر الحكام شرح مجلة الأحكام. بيروت، دار الكتب العلمية، ب، ت.
59. الخطيب البغدادي، احمد بن علي ابو بكر؛ تاريخ بغداد. بيروت، دار الكتب العلمية، ب، ت.
60. الخفاجي، احمد؛ عناية القاضى وكفاية الراضى. بيروت، دار صادر، ب، ت.
61. خليل بن إسحاق الجند، مختصر العلامة خليل، ناشر: دار الحديث، القاهرة، 1426هـ ق.
62. الخميس، محمد بن عبد الرحمن؛ اصول الدين عند الإمام أبي حنيفة. سعودى، دار الصمعي، ب، ت.
63. دامنى، عبد الناصر، ميراث به زبان ساده، ناشر: نشر احسان، 1386هـ ش.
64. الدسوقي، محمد عرفه، حاشية الدسوقي على الشرح الكبير، ناشر: دار الفكر بيروت، ب، ت.
65. سيد رحمت الله (منطقى) اصول علم فرائض، غيرمطبوع، ص 109
66. الدمشقي، محمد بن بدر الدين، اخصر المختصرات في الفقه على مذهب الإمام أحمد بن حنبل، ناشر: دار البشائر الإسلامية، بيروت 1416، هـ ق.

67. الرفاعي، عبد الكريم بن محمد، فتح العزيز بشرح الوجيز، مكتبة الفرقان، ب، ت.
68. الرملي، شمس الدين، نهاية المحتاج إلى شرح المنهاج، ناشر، دار الفكر للطباعة بيروت 1404 هـ - 1984 م.
69. الزببدي، محمد، تاج العروس من جواهر القاموس، ناشر: دار الهداية، ب، ت.
70. الزحيلي، وهبة، الفقه الإسلامي وأدلته، الناشر: دار الفكر، سوربة، دمشق، ب، ت
71. زمخشري، أبو القاسم محمود بن عمر، الكشاف عن حقائق التنزيل وعيون الأقاويل في وجوه التأويل، ناشر: دار إحياء التراث العربي، بيروت، ب، ت.
72. الزيلعي، فخر الدين عثمان، تبين الحقائق، ناشر دار الكتب الإسلامي، القاهرة، 1313 هـ، ق.
73. سبط ابن الجوزي، إيثار الإنصاف في آثار الخلاف، ناشر: دار السلام، القاهرة، 1408
74. السبكي، علي بن عبد الكافي؛ الإبهاج في شرح المنهاج. بيروت، دار الكتب العلمية، 1404 ق.
75. سجاوندي، سراج الدين محمد، السراجي في الميراث، ناشر: المكتبة الحقانية، پشاور پاکستان، ب، ت.
76. السرخسي، أبو بكر محمد؛ المبسوط. بيروت، دار الفكر، ج1، 1421 ق.
77. السرخسي، ابو بكر محمد؛ اصول السرخسي. بيروت، دار الكتاب العلمية، ج1، 1414 ق.
78. السرخسي، ابوبكر محمد؛ شرح سيرالكبير. بيروت، دار الكتاب العلمية، ج1، 1417 ق.
79. السغدي، علي بن الحسين بن محمد، التنف في الفتاوى، ناشر: مؤسسة الرسالة، 1404 هـ، 1984 م.
80. سلطاني، قدرية، توضيح ميراث، ناشر: UNDP 1394.
81. السيواسي، كمال الدين محمد بن عبد الواحد؛ شرح فتح القدير. بيروت دار الفكر، ب، ت.
82. السيوطي، جلال الدين؛ المزهري في علوم اللغة. بيروت، دار الكتب العلمية 1998 م .
83. السيوطي، عبد الرحمن بن أبي بكر؛ تاريخ الخلفاء. مصر، مطبعة السعادة ج1، 1371 ق.
84. السيوطي، عبد الرحمن بن الكمال جلال الدين، الدر المنثور، ناشر: دار الفكر - بيروت، 1993
85. الشاشي، أحمد بن محمد بن إسحاق؛ اصول الشاشي. بيروت، دار الكتاب العربي، 1402 ق.
86. شافعي، محمد ابن ادريش، المسند الشافعي، ناشر: بيروت، دار الكتب العلمي، 1400.
87. الشربيني، محمد بن أحمد، تفسير السراج المنير، ناشر: دار الكتب العلمية، بيروت
88. الشربيني، محمد الخطيب، مغني المحتاج إلى معرفة معاني ألفاظ المنهاج، ناشر: دار الفكر بيروت، ب، ت.
89. شمس الدين أبو بكر محمد بن أبي سهل السرخسي، المبسوط للسرخسي، ناشر: دار الفكر للطباعة بيروت، لبنان، 1421 هـ.
90. شمس الدين أبي عبد الله، الزركشي شرح الزركشي على مختصر الخرقى، ناشر: دار الكتب العلمية 1423 هـ.

91. الشوكاني، محمد بن علي بن محمد، نيل الأوطار من أحاديث سيد الأخيار شرح منتقى الأخبار، ناشر: إدارة الطباعة المنيرية.
92. الشيباني، محمد ابن حسن؛ الكسب. دمشق، عبد الهادي حرصوني1400ق.
93. الشيباني، محمد بن الحسن، المبسوط، الناشر: إدارة القرآن و العلوم الإسلامية، كراچی پاکستان، ب، ت.
94. الشيباني، محمد بن الحسن؛ الحجة على أهل المدينة. بيروت، عالم الكتب1403ق.
95. الشيباني، محمد بن الحسن؛ الموطأ. دار القلم دمشق، ج1، 1413ق.
96. الشيباني، محمد بن حسن؛ سير الكبير. بيروت، دارالكتاب العلمي، ج1، 1417ق.
97. شيخ الاسلام، محمد بن ابراهيم؛ تحرير الأحكام في تدبير أهل الإسلام. قطر، دار الثقافة 1988م.
98. الشيخ نظام وجماعة من علماء الهند، الفتاوى الهندية، ناشر: دار الفكر 1411 هـ ق.
99. شيخي زاده، عبد الرحمن بن محمد بن سليمان، مجمع الأنهر في شرح ملتقى الأبحر، ناشر دار الكتب العلمية1419هـ ق.
100. الصنعاني، أبو بكر عبد الرزاق بن همام، مصنف عبد الرزاق، ناشر: المكتب الإسلامي، بيروت، 1403.
101. الصيمري، حسين بن علي؛ أخبار أبي حنيفة و اصحابه. بيروت عالم الكتب1985م.
102. طبري، محمد بن جرير، جامع البيان في تأويل القرآن، ناشر: مؤسسة الرسالة، ط1، 1420 هـ، 2000 م.
103. طحاوي، أحمد بن محمد بن سلامة؛ شرح مشكل الآثار. مؤسسة الرسالة، ج1، 1415ق.
104. الطحاوي، أحمد بن محمد، شرح معاني الآثار، ناشر: دار الكتب العلمية، بيروت، 1399.
105. طهماز، عبد الحميد محمود؛ الفقه الحنفي في ثبه الجديد. دمشق، دارالقلم، ج1، 1420ق.
106. عبد العزيز، احكام ميراث از نگاه فقه و قانون، ناشر: انتشارات سعيد، ج3، 1390.
107. العبدري، محمد بن يوسف بن أبي القاسم، التاج والإكليل لمختصر خليل، ناشر: دار الفكر، 1398هـ ق.
108. عثمانى، محمدتقى، اقتصاد اسلامى، مترجم: رعايت الله روانبد، ناشر: موسسه انتشارات صديقى 1391.
109. العدوي، علي الصعيدي، حاشية العدوي على شرح كفاية الطالب الرباني، ناشر دار الفكر 1412.
110. علاء الدين علي، البرهان فوري، كنز العمال في سنن الأقوال والأفعا، ناشر: مؤسسة الرسالة، 1401هـ ق،
111. على قلى جديد الاسلام، ترجمه و شرح و نقد تورات (سفر پيدايش) ناشر: انتشارات انصاريان، قم، 1388،
- ص518
112. غزالي، محمد بن محمد بن محمد، الوسيط في المذهب، ناشر دار السلام1417ه ق.
113. الغنيمي، عبد الغني؛ اللباب في شرح الكتاب. بيروت، دار الكتاب العربي، ب، ت.
114. فراهيدى، خليل ابن احمد؛ كتاب العين. قم، نشر هجرت، ج؛ دوم 1410ق.

115. الفوزان، صالح بن فوزان، الملخص الفقهي، ناشر: دار العاصمة، الرياض، المملكة العربية السعودية 1423 هـ ق.
116. قانون مدنى افغانستان، مصوب 1355
117. القرافي، الذخيرة، شهاب الدين أحمد بن إدريس، ناشر: دار الغرب، بيروت 1994 م
118. قرشي، عبد القادر؛ الجواهر المضيئة في طبقات الحنفية. كراچی، مير محمد كتب خانه، ب، ت.
119. القرطبي، محمد بن أحمد، شمس الدين، الجامع لأحكام القرآن، ناشر: دار عالم الكتب، الرياض، المملكة العربية السعودية الطبعة : 1423 هـ ق.
120. القزويني، محمد بن يزيد أبو عبدالله، سنن ابن ماجه، ناشر: دار الفكر – بيروت، ب، ت.
121. قونوي، قاسم بن عبد الله؛ انيس الفقها. بيروت، دار الكتب العلمية، 1424 ق.
122. القيرواني، ابن أبي زيد، متن الرسالة، ناشر: دار الفكر، ب، ت.
123. كاساني، علاء الدين، بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع، ناشر دار الكتاب العربي، 1982 م.
124. گوستاولوبون، تاريخ اسلام و تمدن عرب، مترجم: سيدمحمد تقى فخر داعى گيلانى، طهران، چاپخانه علمى، 1318.
125. المحلي، جلال الدين محمد بن أحمد و جلال الدين عبدالرحمن بن أبي بكر السيوطي، تفسير الجلالين، ناشر: دار الحديث، القاهرة، ب، ت.
126. محمد بن إدريس الشافعي أبو عبد الله، الأم، ناشر دار المعرفة 1393 هـ ق.
127. محمد عlish، منح الجليل شرح على مختصر سيد خليل، ناشر دار الفكر 1409 هـ - 1989 م.
128. المرغيانى، علي بن أبي بكر، الهداية شرح بداية المبتدي، ناشر: ناشر المكتبة الإسلامية، ب، ت.
129. المصري، شهاب الدين أحمد بن محمد التبيان في تفسير غريب القرآن، ناشر: دار الصحابة للتراث، القاهرة، 199
130. مظهري، محمد ثناء الله عثمانى؛ تفسير مظهرى. پاکستان، مكتبة الرشديه 1412 ق.
131. معلوف، الاب لويس، المنجد فى اللغة، ناشر: اسماعليان، 1365 هـ ش
132. المليباري، زين الدين بن عبد العزيز فتح المعين بشرح قره العين ناشر دار الفكر بيروت، ب، ت.
133. مناوي، محمد عبد الرؤوف، التعاريف. بيرت، دار الفكر، ج؛ اول 1414 ق.
134. مهديان، على رضا، شرح قانون احوال شخصيه شيعيان افغانستان، ناشر: انتشارات سعيد 1393، 295.
135. الميداني، عبد الغني الغنيمي الدمشقي، اللباب في شرح الكتاب، ناشر: دار الكتاب العربي، ب، ت.

136. نذیر، داد محمد، حقوق میراث از دیدگاه شریعت اسلامی و قانون مدنی افغانستان، ناشر: انتشارات رسالت، چ2، 1392.
137. نصر فرید محمد و اصل، السلطة القضائية و نظام القضا في الا سلام، ناشر: المكتبة التوفيقية، ب، ت، ص63.
138. النقيب، احمد بن محمد نصرالدين؛ المذهب الحنفی. الرياض، مكتبة الرشد، چ1، 1422ق.
139. النووي، يحيى بن شرف الدين، أبو زكريا، دقائق المنهاج دار النشر- دار ابن حزم، ب، ت.
140. النووي، يحيى بن شرف الدين، أبو زكريا، منهاج الطالبين وعمدة المفتين ناشر دار المعرفة بيروت، ب، ت.
141. الوسي، شهاب الدين محمود؛ روح المعاني. بيروت، دار الكتب العلمية 1415ق.

بخاطر دسترسی به متن کامل این تحقیق مراجعه شود به:
پوهنتون سلام، کتابخانه مرکزی چهار راهی گل سرخ، سرک کلوله پشته
و یا هم به ایمیل آدرس ذیل تماس گرفته شود:

salamresearchcentre@salam.edu.af